

HEZARPÂRE AHMED PAŞA

(ö. 1058/1648)

Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. Öldüğünde yaşının elliyi geçtiği bilindiğine göre (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 88) XVI. yüzyıl sonlarında dünyaya gelmiş olmalıdır. Bir sipahinin oğludur. Hızlı ve güzel yazı yazması sayesinde önce Maliye kalemlerine girdi. Vezirîâzam Kemankuş Kara Mustafa Paşa zamanında (1638-1644) tezkireci, çok geçmeden Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa'ya hediyeler vererek mevkufatçı (Kâtib Çelebi, II, 340), ardından defter emini oldu. 1056 Ramazanında (Ekim-Kasım 1646) vezir rütbesiyle defterdarlığa tayin edildi. 17 Eylül 1647'de Vezirîâzam Sâlih Paşa'nın katli üzerine, vezirîâzamlık seferde bulunan Mûsâ Paşa'ya verilmişken o sırada getirildiği sadâret makamında çevirdiği entrikalarla ve bir rivayete göre Sultan İbrâhim'e sunduğu 300.000 kuruş karşılığında sadrazamlık makamını elde etti (21 Şâban 1057/21 Eylül 1647); bu arada padişahın henüz iki yaşında olan kızı Beyhan Sultan'a namzet yapıp padişah damadı oldu.

Sadâret makamına getirildiği sırada devlet içeride büyük bir karışıklık içinde, dışarıda ise Girit yüzünden Venedik'le savaş halinde idi. Çanakkale Boğazı'nı tutan Venedikliler Bosna taraflarında da üstün durumdaydılar ve Kırka sancağında bazı kaleve palankaları alarak ilerliyorlardı. Bu arada stratejik önemi bulunan ve sınır boylarında yer alan Klis Kalesi de Venedikliler'in eline geçti. Vezirîâzam Ahmed Paşa, Klis'in Venedikliler'ce zapt edildiğini padişahın sakladı ve bunu küçük bir kilise ve birkaç önemsiz palanka kaybı olarak gösterdi. O sıralarda Rumeli beylerbeyliğinden ikinci vezirlikle İstanbul'a getirilen ve padişahın damadı olan Fazlı Paşa, gerçeği vezirîâzamlığın yanında Sultan İbrâhim'e söylediği gibi onu rüşvet almak, devlet mansıplarını satmak ve gerçekleri padişahın gizlemekle itham etti. Bunları ilk defa duyan Sultan İbrâhim Fazlı Paşa'yı azarladı; daha sonra hapsedilen Fazlı Paşa Azak Kalesi muhafızlığıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı (Naîmâ, IV, 280-281). Ahmed Paşa, gerçekleri padişahın öğrenebileceği endişesiyle sarayda savaşın konuşulmasını yasaklamış, bu arada Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı kapattığını da padişahın gizlemişti.

Ahmed Paşa, iç ve dış meselelerle uğraşmak yerine Sultan İbrâhim'in israfı varan isteklerini yerine getirmeye çalışıyordu. Padişahın samur kürke ve ambere aşırı düşkünlüğü yüzünden ortaya çıkan masrafları karşılamak için vezirîâzamlığın İstanbul esnafından, devlet ricâlinde, yüksek rütbeli ulemâdan, hatta Yeniçeri Ocağı ileri gelenlerinden "kürk ve amber vergisi" adı altında paralar toplaması, başta Galata Kadısı Mehmed Çelebi olmak üzere ulemânın itirazlarına yol açtı. Ahmed Paşa, daha da ileriye giderek ilmiye ve seyfiye mansıplarını açık arttırmayla satmaya kalktı. Bütün bu israfı ek olarak Sultan İbrâhim için yaklaşık 40.000 riyale çıkacak bir saltanat kayığı yaptırmaya başladı (a.g.e., IV, 297). Hatta Girit'te yokluklar içinde savaşmakta olan Serdar Deli Hüseyin Paşa'nın yardım taleplerine olumlu cevap vermek yerine orada savaşan beylerbeyi ve beylerin mansıplarını para karşılığı başkalarına verdiği gibi serdar tarafından dağıtılan timar ve zeâmetleri kendi istediği kimselere tevcih ettiği rivayet edilir (a.g.e., IV, 291-292).

Vezirîâzam Ahmed Paşa, bu tutum ve davranışlarıyla çeşitli kesimlerin tepkilerini çekmeye başladı. Başta Kara Murad Ağa olmak üzere Yeniçeri Ocağı ileri gelenleri de bu uygulamalardan rahatsızlık duymaktaydılar. Yeniçeri ileri gelenlerinin düşmanlığını kazanan Ahmed Paşa bu muhalif grubu ortadan kaldırmaya çalıştı. Nitekim oğlu Bâkî Bey'in düğününe Kara Murad Ağa ve arkadaşlarını da çağırarak onları topluca öldürtmek istediği, ancak ocak ağalarının bu davetin bir tuzak olduğunu öğrenerek düğünü terk ettikleri belirtilir. Yeniçerilerle olan anlaşmazlık ve onlar üzerinde otorite kurma mücadelesi vezirîâzamlığın sonunu hazırlayan sebeplerin başında gelir. Ocak ağaları Etmeydanı'ndaki Orta Cami'de toplandı ve vezirîâzamlığın azlını kararlaştırdılar. Ardından bu kararı şeyhülislâm bildirerek ondan ulemâyı ikna etmesini istediler. Fâtih Camii'nde toplanan ağalar ve ulemâ meclisine sipahiler de katıldı. Daha sonra vezirîâzam camiye davet edildi. Ancak Ahmed Paşa durumu önceden öğrenip gizlenmişti. Gelişmelerden haberdar olan Sultan İbrâhim bir haseki göndererek cemiyetin dağılmasını istediği de Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi, hasekiye vezirîâzam kendilerine teslim edilmeden bunun mümkün olmayacağını söyledi.

Tekrar Orta Cami'ye gelen âsiler vezirîâzamlığın katlini kararlaştırdılar, yerine de Sofu Mehmed Paşa'yı tayin ettiler ve mührü alması için padişaha gönderdiler. Sultan İbrâhim yeni sadrazama mührü verdi (17 Receb 1058/7 Ağustos 1648), fakat damadı Ahmed Paşa'nın öldürülmesini istedi. Yeni vezirîâzam Orta Cami'ye gidip durumu anlatınca âsiler kendisini tekrar huzura gönderdiler; ancak eski sadrazamlığın teslim edilmesini isteyince padişah tarafından tartaklandı. Bunun üzerine Mehmed Paşa bir adamıyla sadâretten vazgeçtiğini bildirdiyse de daha sonra ikna edildi ve görevinde kaldı. Bu gelişmeler üzerine Sultan İbrâhim'in hal'i kararlaştırıldı. Şehir kapıları kapatıldı ve şehzadelerin korunması için Vâlîde Kösem Sultan'a haber gönderildi. Sultan İbrâhim'den ayak divanı talebinde bulunan ağalardan Koca Musiihuddin, saraydan gelen mirâhura padişahın Ahmed Paşa gibi bir zalimi âleme musallat ettiğini, onun para toplaması ve rüşvet alması, ayrıca dinî kaideleri terketmesiyle bu hale geldiğini, saray kadınlarının devlet işlerine karıştığını, devlet hazinesinin israfı yetişmediğini, reâyânın perişan olduğunu, Venedikliler'in Bosna'da pek çok kaleyi işgal edip Akdeniz Boğazı'nı kapattıkları halde açılması için hiçbir gayret gösterilmediğini ve İstanbul'un mahsur kaldığını ifade etti. Mirâhur ise bunların padişaha bildirilmediğini, böyle yapılmasını da Ahmed Paşa'nın emrettiğini söyledi.

Öte yandan son gelişmelerden haberdar olan ve firar eden Ahmed Paşa, telhisçisi ve bir hizmetkârı ile kılık değiştirip bir heybe altın, değerli mücevherler ve Şeyh Hamdullah hattı bir mushafı alarak bazı tanıdıklarının evlerine sığınmak istedi, fakat hiçbirisi tarafından kabul edilmedi. Bunlardan Hacı Behram adlı bir kişinin ihbarı üzerine yakalandı ve o gece yarısı şeyhülislâm fetvasıyla boğularak öldürüldü (17-18 Receb 1058/7-8 Ağustos 1648). Cesedi çıplak olarak Atmeydanı'nda bir çınarın altına konuldu ve burada "insan yağı mafsal ağrılarına iyi gelir" inancıyla kılıç darbeleriyle parça parça edildi (Evlîya Çelebi, I, 113). Bundan dolayı Ahmed Paşa ölümünden sonra "bin parça" anlamına gelen Hezarpâre lakabıyla anılmıştır.

On buçuk ay kadar sadrazamlık yapan Hezarpâre Ahmed Paşa kaynaklarda akıllı, ikna edici, fakat çabuk öfkelenen, meşveret ve nasihate önem vermeyen, sert

mizaçlı, hırslı ve gaddar bir kişi olarak tanınır. Sadâret kethüdâsı olan ve sarhoş iken haksız yere bir bostancıyı döven kardeşi İbrâhim Ağâ'yı (Paşa) görevden alarak dayakla cezalandırması herkesi şaşırtmıştı. Vezirîâzam Sâlih Paşa'nın basit bir ihmal yüzünden katledilmesi karşısında, aynı âkibete uğramamak için padişahı tam anlamıyla etkisi altına almaya çalıştığı ve her arzusunun karşılıyarak makamını koruma yolunu tercih ettiği rivayet edilir (Naîmâ, IV, 309-310).

Ölümünden sonra 3000 kese akçesine ve 7000 filorisine devletçe el konulan Ahmed Paşa İstanbul'da Baltalimanı'nda bir çeşme yaptırmıştır. Ayrıca Boğaziçi'nin Rumeli yakasında Bebek-Rumelihisarı arasında bir yalı ile Anadolu yakasında Beykoz Çubuklu arasında bulunan İncirli köyünde bir sarayı vardır (Evlîya Çelebi, I, 195, 199). Paşabahçe semti de adını Ahmed Paşa'nın buradaki bahçesinden almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 308-309, 327 vd., 340; Abdurrahman Hibri Efendi, *Defter-i Ahbâr*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2418, vr. 53^a vd., 68^a; Vecihî Hasan Efendi, *Târih*, TSMK, Revan, nr. 1153, tür.yer.; Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1996, I, 110, 113, 115, 149, 195, 199; Naîmâ, *Târih*, IV, 241-251, 267-274, 278-283, 290-298, 301-315; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 87-88; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, I, 154, 156; Ayvan-sarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 133; Hammer (Atâ Bey), X, 103 vd.; *Sicill-i Osmânî*, I, 216; Dânişmend, *Kronoloji*, III, 404, 408-409, 508, 582; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 229, 240, 315, 327; III/2, s. 143, 394-395; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, Ankara 1978, I, 329-342; Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 65; *Kâmüsü'l-â'lâm*, I, 793; Tayyib Gök-bilgin, "İbrâhim", *İA*, V/2, s. 884.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HEZEC (الهزج)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halîl b. Ahmed'in aruz sisteminde "müctelibe" veya "mü'telife" denilen üçüncü dâiredeki üç bahirden (hezec, recez, remel) ilki olup genel sıralamada altıncı bahir olarak geçer. Hezec bahrinin illet ve zihaf kaidelerinin uygulanmadığı (tam ve sahîh / sâlim) şekli, bir mecmû' vetid ile (مَمَّا) iki hafif sebepten (ن و عى) oluşan (مفاعيلن mefâilün) tef'ilesinin bir şatırda üç, bir beyitte ise altı defa tekrar-

lanmasından meydana gelir. Uygulamada, bu altı tef'ileli (müseddes) şekilden şatır sonundaki tef'ilelerin (aruz ve darb) düşmesiyle oluşan dört tef'ileli (murabba) biçimi kullanılır. Halîl b. Ahmed'in sisteminin farklı tarzda yorumlayıp sadeleştirilenlerden biri olan İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin tasnifinde hezec, bir tek tef'ilenin (cüz') belli sayılarda tekrarıyla oluşan ve "müfredât" adı verilen bahirler grubunda yer alır.

Hezec kelimesi "güzel sesle gazel, şarkı, türkû ve benzeri şeyleri söylemek, okumak; bu şekilde söylenmiş şarkı; genizden dalgalanarak çıkan hoş ve sevimli ses" anlamlarına geldiği gibi "lafızları arasında benzerlik, uyum ve yakınlık bulunan düzenli söz" mânâsına da gelir. Aynı tef'ilenin tekrarından oluşması sebebiyle cüzleri arasında yakınlık ve uyum bulunan hezec bahrinin bu son anlamdan türemiş olduğu kaydedilir (*Kâmus Tercümesi*, "hezec" md.). Ayrıca hezec terimi, bahrin her tef'ilesinde iki hafif sebebin bir mecmû' vetidi takip etmesi dolayısıyla kelimenin "sesin uzatılıp geri döndürülmesi" anlamıyla da ilgili görülmüştür (İbnü'd-Demâmînî, s. 177; İbn Reşîk el-Kayrevânî, II, 1088; Seyfî-i Buhârî, s. 25, 88, 89).

Hezec bahrinin bir aruzu, iki darbu vardır. Birinci darbu "mefâilün", ikincisi "mefâî"dir. Ancak uygulamada "mefâî" yerine aynı vezindeki "feûlün" kullanılır. Yine şatır sonu tef'ileleri dışındaki cüzlerde (hâşiv) "mefâilü" (keff) ve "mefâilün" (kabz) değişiklikleri de görülür. "Mefâilün" şeklindeki değişikliğe ise nâdir rastlanır. Bunlardan başka hezec bahrinin ilk tef'ilesi de uygulamada bazı değişikliklere uğrar. "Mefâilün" tam ve sahîh tef'ilesi "fâilün" (harm) (uygulamada aynı vezindeki "mef'ûlün"), "fâilü" (harb) (uygulamada "mef'ûlü"), "mefâîl" (kasr) (uygulamada "feûlân") ve "fâilün" (şetr) şekillerinde değişimlere mâruz kalabilir. Veznin aslı tef'ilesi olan "mefâilün"de görülen bu değişikliklere (illet ve zihaf) göre hezec bahri mekfûf hezec (mefâilü), makbûz hezec (mefâilün), ahrem hezec (mef'ûlün), ahreb hezec (mef'ûlü), eşter hezec (fâilün) ve maksûr hezec (feûlân) adlarını alır. Buna göre hezec bahrinin vezin grupları şöyle gösterilebilir (tef'ileler arası tek, şatırlar arası çift çizgiyle ayrılmıştır. Köşeli parantezdeki tef'ileler az kullanılır):

Birinci aruz ve birinci darb ile:

[---] [v---]

[v--]

Birinci aruz ve ikinci darb ile:

[v---] [v--=]

Hezec bahrinde keff ve kabz aynı tef'ilede birlikte (mefâilü) uygulanamaz.

Aruza dair klasik kitaplarda ve bunlara muhteva bakımından sadık kalan yeni eserlerde hezec bahrinin yukarıda sayılan vezin grupları zikredilir. Ancak sanat-kârların nazım tekniğinde yaptıkları yenilikleri göz önüne alarak yazılan eserlerde bu bahrin başka vezinleri de yer alır. Meselâ Celâl Hanefî dört tef'ileli (murabba), beş (humâsi) ve altı (müseddes) tef'ileli hezec bahri için beşer vezin daha tesbit edip örnekleriyle açıklamıştır (*el-Ârûz*, s. 100-115). Humâsîde beş tef'ileden üçü ilk şatırda (sadr), ikisi ikinci şatırda (acûz) olabildiği gibi tersi de mümkündür. Ayrıca müveşşahlarda hezec bahrine ait çeşitli vezinler kullanılmıştır:

(a.g.e., s. 114) gibi.

Vâfir bahrinin aslı tef'ilesi olan "müfâletün"ün (مفاعلتن) beşinci harekeli harfini sâkin okumak suretiyle elde edilen "müfâaltün" (مفاعلتن) tef'ilesiyle hezec bahrinin aslı tef'ilesi olan "mefâilün" vezin bakımından benzeşir. Aruz âlimleri, bu benzerlik dolayısıyla beyitlerin taktii sırasında bahrin tayini, hatta vâfir ve hezecin hangisinin hangisinden doğduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber vâfirin vezinleri içinde "mefâilün" tef'ilesi bulunurken hezecin hiçbir vezinde "müfâletün" tef'ilesi yer almadığından beyitlerinden herhangi birinde bir defa bile olsa "müfâletün" tef'ilesine rastlanan manzumenin bahrinin meczû vâfir olduğuna hükmedilir (krş. Celâl Hanefî, s. 115-118; Abdullâh Dervîş, s. 52-54).

Arap edebiyatında az kullanılan ve daha ziyade bestelenmek için nazmedilmiş parçalarda rastlanan hezec bahri, genellikle aynı vezinleri kullanan İran ve Türk edebiyatlarında en çok sevilen ve kullanılan vezinlerin kendisinden doğduğu bir bahir olmuş ve buna bağlı olarak bazı nazım şekilleri doğmuştur. İran ve Türk edebiyatlarında hezec bahrinin sâlim şekli, bir şatırda (mısra) dört defa "mefâilün"